

Komentar in karta: 3/24 SLA V196.01 'meti'

Karmen Kenda-Jež

1. Gradivo

V gradivu so bila poleg pomena 'ločevati zrna prosa od latov s stopanjem po njih', knj. *méti* (é), zapisana tudi poimenovanja za drugačne postopke ločevanja, npr. z otepavanjem (udarjanjem s snopom ob kaj: *šopati* v T292, *štrajhati* v T336), z mlačvijo (z uporabo cepca ali mlatilnice: *mlatiti* in *stolči* v T347) in z vršenjem z živalmi (*manati* v T023, *meti* v T198, *vršiti* v T154, T257, T259, T286, vendar npr. *vršiti* 'meti', Gregorič 2014: 495), pa tudi za odstranjevanje tršega ovoja zrnja v stopah (*štrajfati* v T035, *phati* v T167) ali njegovo drobljenje med dvema kamnoma (*meti* v T196) ter odstranjevanje plev (*menoti* v T401). Zaradi pomanjkanja podatkov o pomenu so v gradivu in na karti upoštevana vsa poimenovanja, povezana z obdelavo prosa, izločena pa tista z drugimi pomeni glagola *meti* ('premikati prste, dlan po površini kakega dela telesa in pri tem močneje pritiskati', 'kaj mečkati, stiskati med prsti, dlanmi', 'drobiti, tretji' ipd.).

V osrednjem slovenskem prostoru se najpogosteje pojavlja glagol *meti* z oblikotvornimi različicami *menoti* v prekmurskem, *maniti* v prekmurskem, terskem in nadiškem ter *manati* v rožanskem narečju. Manjši strnjeni areali leksema *mencati* so v zgornje- in srednjesavinjskem, briškem in kraškem ter kostelskem narečju, druge pojavitve so razpršene. Za obrobje so značilna poimenovanja, ki so pretežno vezana na druge postopke obdelave, v manjših arealih ali razpršeno se povsod pojavlja *mlatiti*, v vzhodnih koroških narečjih *štrajfati* 'otepati', v jugovzhodnem delu dolenske narečne skupine pa *vršiti*.

Po podatkih zapisovalcev prosa niso pridelovali oz. sploh niso poznali v T008, T019, T075, T083–T084, T086, T092, T094–T095, T097, T107, T117–T118, T123–T124, T127, T135, T164, T188, T337, T410, T412 in T417, v času zapisa pa ga niso več sejali v T013, T076, T090, T165, T232 in T353. V nekaterih točkah so drugi postopki obdelovanja prosa samo opisani. Tako so v T006 proso »šapali (iztepali) na posebnih pripravah«, v T011 se je proso »najprej „šapalo“, potem *mlatilo*«, v poznejšem obdobju pa »*mašina*[lo]«, v T054 so proso tolkli, mlatili so ga v T076, T106 (s cepci), T120 (s palicami), T370, T372, T376, T397 (s cepci ali strojem), »*vršili* (s konji ali voli)« pa v T293.

Glagol *meti* ima v slovenskih narečjih zaradi medsebojnega vpliva pregibnostnih vzorcev in križanja z enakozvočnima glagoloma *mesti metem/medem* (< *mes-ti *met-ŋ in *mēs-ti *mēt-ŋ) različne uresničitve nedoločniških in sedanjiških osnov ter njihovih kombinacij. Oblikoslovna pestrost je v gradivu predstavljena z navedbo sedanjiške oblike (navadno 1. os. ed.) v oglatih oklepajih (npr. T017 *ménatè*

[*mě̀nàm*], T055 *mě̀tj̄t* [*mě̀tj̄m*], T062 *manj̄tē* [*mánen*], T247 *mě̀t* [*mj̄áj̄nem*], T260 *mě̀t* [*miénem*], T274 *mě̀st* [*mánəm*], T279 *mj̄at* [*mj̄atən*], T312 *mj̄ě̀t* [*mj̄ě̀dəm*], T326 '*me:j̄t* [*'me:j̄em*]). Oblika *mě̀tem* (1. os. ed.) v T310 je bila pripisana nedoločniku *meti* na podlagi pregibnostnega vzorca v T312 in T316. V T244 poznajo samo še besedno zvezo *ometo proso*.

2. Morfološka analiza

meti < *mę-ti *mьn-ǫ 'meti, tretji, stiskati'

umeti < *u-mę-ti ← **u-* 'proč' + *mę-ti

ometi < **o(b)-mę-ti* ← **o(b)-* 'ob, pri, okoli' + *mę-ti

metiti < *mę-t-i-ti ← *mę-ti

menoti/manoti < *mьn-nǫ-ti

meniti/maniti < *mьn-n-i-ti ≤ *mьn-nǫ-ti

izmaniti/zmaniti < *jьz-mьn-n-i-ti / **sь(n)-mьn-n-i-ti* ← **jьz-* 'iz' /

**sь(n)-* 'skupaj z; od zgoraj navzdol' + *mьn-n-i-ti

ven izmaniti / ven zmaniti < **vьn-ь jьz-mьn-n-i-ti* / *vьn-ь

sь(n)-mьn-n-i-ti ← *vьn-ь 'ven' + **jьz-* 'iz' / **sь(n)-* 'skupaj z;

od zgoraj navzdol' + *mьn-n-i-ti

manati < *mьn-a-ti ≤ *mę-ti *mьn-ǫ (po narečni izravnavi sedanjiške in nedoločniške osnove ter naslonitvi na spregatev glagolov na *-a-ti -a-m*)

mesti < *męs-ti (< *mę-t-ti) 'mešati, vznemirjati, žvrkljati' / *mes-ti (< *met-ti) 'pometati' (po križanju glagolov *meti* in *mesti*)

umesti < *u-męs-ti / *u-mes-ti ← **u-* + *męs-ti / *mes-ti

mencati < *mьn-ьc-a-ti, verjetno ekspresivna izpeljanka iz *mę-ti

izmencati/zmencati < *jьz-mьn-ьc-a-ti / **sь(n)-mьn-ьc-a-ti* ← **jьz-* /

**sь(n)-* + *mьn-ьc-a-ti

tolči < **tbl̥i* ≤ **tel̥ti* (< *telk-ti) **tbl̥k-ǫ* 'tolči, stiskati, teptati'

otolči < **o(b)-tbl̥i* ← **o(b)-* + **tbl̥i*

iztolči/stolči < **jьz-tbl̥i* / **sь(n)-tbl̥i* ← **jьz-* / **sь(n)-* + **tbl̥i*

iztepsti ≤ *jьz-tep-ti ← **jьz-* + *tep-ti 'tepsti, tolči'

otepati < **o(b)-těp-a-ti* ← **o(b)-* + *těp-a-ti (← *tep-ti)

iztepati/stepati < *jьz-těp-a-ti / **sь(n)-těp-a-ti* ← **jьz-* / **sь(n)-* +

*těp-a-ti

teptati < *tьp-ьt-a-ti ← *tьp-ьt-ь (← *tьp-a-ti 'tolči')

zdrobiti < **sь(n)-drob-i-ti* ← **sь(n)-* + *drob-i-ti

mlatiti < *mol-t-i-ti 'mlatiti' ← *mol-ti 'drobiti, mleti, tolči'

vršiti < *vьrš-i-ti ← *vьrɣ-ь 'vrh'

vršajati < *vьrš-a-j-a-ti

Phati < *pьx-a-ti 'suvati, s sunkovitimi gibi ločevati pleve od zrnja' (*Px ≥ ux ≥ ux* v T167)

ophati < **o(b)-pьx-a-ti* ← **o(b)-* + *pьx-a-ti

pšeti < *pьš-ě-ti ← *pьx-a-ti *pьš-e-ši (2. os. ed.)

stopati < *stop-a-ti ← *stop-i-ti 'stopiti' (← *step-ti *step-ǝ)
ustopati < *u-stop-a-ti ← **u-* + *stop-a-ti
veti < *vě-ti 'pihati'
vejati < *vě-j-a-ti
plevšati ← sln. *plěvša ← *plěva* (< *pelv-a 'pleva') (ESSJ III:57)
pleti < *pel-ti *pel-v-ǝ 'pleti'
redkosejati < **rěd-ǝk-o-sě-j-a-ti* ← *rěd-ǝk-ǝ 'redék' + *sě-j-a-ti (← *sě-ti 'sejati')
pretakati < *per-tak-a-ti ← *per-toč-i-ti ← **per-* 'skozi, prek, čez, k' + *toč-i-ti 'točiti' (← *tefi (< *tek-ti) 'teči')
švigati ≤ *svig-a-ti
žuliti < *žul-i-ti 'rezati, guliti, luščiti' ← *žul-ǝ
izčinjati/sčinjati < *jbz-čin-j-a-ti / **sǝ(n)-čin-j-a-ti* ← *jbz-čin-i-ti / **sǝ(n)-čin-i-ti* ← **jbz-* / **sǝ(n)-* + *čin-i-ti 'delati' (← *čin-ǝ 'dejanje')
runiti < *ru-n-i-ti ≤ *ru-nǝ-ti *ru-ne-ši ← *ru-ti *ru-je-ši (2. os. ed.) 'suvati'
mučkati ≤ *męč-ǝk-a-ti ← *męč-a-ti / *męč-i-ti ← *męk-ǝ 'mehek'
šopati < *(*šop*)-*a-ti* ← *(*šop*)-*a* ← srvnem. *schoub* 'šop, sveženj, otep slame' (ESSJ IV: 92 *šopa*) / *(*šop*)-*a-ti* ← srvnem. *schopfen* 'tlačiti, polniti'
ribati < *(*rib*)-*a-ti* ← srvnem. *riben* 'ribati, drgniti'
štrajfati < *(*štrajf*)-*a-ti* ← nem. *streifen* 'oplaziti, podrsati'
štrajhati < *(*štrajx*)-*a-ti* ← nem. *streichen* 'gladiti'
mašiniti < *(*mašin*)-*i-ti* ← *(*mašin*)-*a* ← nem. *Maschine* 'stroj'
mašinati < *(*mašin*)-*a-ti*
čužiti < *(*čuž*)-*i-ti* ← *(*čuž*)-, nejasno, verjetno predromansko (ESSJ I: 92)
bužgati, nejasno (ESSJ I: 56; ESSJ III: 140)
rorati, nejasno
mesati, nejasno

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *ribati* v T014, *plevšati* v T023, *bužgati* v T069, *čužiti* v T074, *pleti* v T133, *šopati* v T292, *teptati* v T304, *redkosejati* in *pretakati* v T308, *štrajhati* v T336, *rorati* v T353, *zdrobiti* v T365, *ščinjati* (*izčinjati/sčinjati*) v T368 in *pšeti* v 404.

Kot enkratnica z *ve-* je kartiran leksem *veti* v T051.

Kot enkratnica z *vrš-* je kartiran leksem *vršajati* v T295.

Kot enkratnica s *stop-* je kartiran leksem *stopati* v T280.

Kot enkratnici z *-met-* sta kartirana leksema *metiti* v T055 in *ometi* v T244.

Kot enkratnici z *-men-/man-* sta kartirana leksema *izmaniti/zmaniti* in *ven izmaniti / ven zmaniti* v T405.

Kot enkratnica z *-mes-* je kartiran leksem *umesti* v T146

Kot enkratnica s *-tep-* je kartiran leksem *stepsti* v T303.

Kot enkratnici s *-tolč-* sta kartirana leksema *otolči* v T071 in *iztolči/stolči* v T347.

Kot enkratnica z *mašin-* je kartiran leksem *mašinati* v T318.

Kot opisno poimenovanje je kartiran odgovor v *stopo deti* v T411.

Kot tretji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *ophati* in *ustopati* v T304, *mučkati* v T363, *mašiniti* v T382, nerelevanten odgovor *proso se čeli* v T377 in odgovor »ni poimenovanja« v T097 in T148.

Kot nerelevantna sta kartirana odgovora *ophati ječmen*, *sirk* v T114 in *čeliti* v T376.

S simbolom za »ni poimenovanja« so kartirani odgovori v T006, T011–T013, T019, T022, T024, T029–T031, T056, T083–T084, T086–T087, T092, T094, T097, T102, T107, T110, T117–T118, T123–T124, T126, T132, T134–T135, T144, T148, T155, T164–T165, T188, T201–T202, T235, T278, T330, T337, T342, T346, T351, T355, T359, T385, T410, T412 in T417.

4. Uporabljen dodatna literatura

Gregorič 2014

5. Primerjaj

SLA: V195.01 *proso*, V196.07 *meti – pomen* (3/113), V198.01 *ličkati* (3/22), V198a.01 *ružiti* (3/23), V293.01 *mlatiti* (3/14), V297.01 *vejati* (3/19); OLA: /; ALE: /; SDLA-SI: /; ALI: /; ASLEF: /; HJA: /; LinGeH: /; ÚMNYA: /

6. Etnološka osvetlitev

Proso je enoletna kulturna rastlina iz družine trav, pri nas znana tudi pod imeni *hitrica* (okolica Cerknice, Loža), *grócelj* (Bela krajina) ali *žito* (Ribniška dolina). Kot kulturna rastlina se je prvič pojavilo pred približno 7000 leti na območju Kavkaza, Kitajske in drugod. Na današnjem slovenskem ozemlju so proso poznali tako staroselci kot Slovani ob naselitvi v Vzhodnih Alpah. V srednjem veku je bilo proso pomembno živilo (kaša, kruh), zlasti v kmečki prehrani, in konjsko krmilo. Od 10. stoletja dalje je proso postalo predvsem strniščni posevek, od srede 19. stoletja pa je z uveljavljanjem drugih žit ter koroze in krompirja njegova pridelava upadala. V preteklosti so proseno kašo uporabljali tudi v ljudskem zdravilstvu za zdravljenje različnih bolezni (npr. vodenice, revmatizma, črevesnih bolezni itd.). Po 2. svetovni vojni se v prehrani uporablja v zmanjšanem obsegu, najpogosteje v jedeh z mlekom in kuhanim suhim sadjem.

Gojenje prosa je bilo najbolj razširjeno na Kranjskem in Primorskem, manj na Koroškem in Štajerskem. Metje prosa se prvič omenja v 17. stoletju. Meti proso z nogami na podu ali v kakšnem drugem ustreznem prostoru osrednjega ali drugega gospodarskega poslopja je bilo do 70. let 20. stoletja pomembno delovno opravilo družinskih članov na kmetiji, njihovih sorodnikov in sosedov, ki so jim pomagali pri večinoma enodnevnem ali največ dvodnevnem metju. Proso so navadno meli na skednju, kjer je bil kot oprijemalo v leseno ostenje vgrajen vodoraven drog. Za drog so se držali z obema rokama in meli praviloma z bosimi nogami. Večinoma so bila to dekleta, tudi mlajše ženske, največkrat iz ožje družine, sosedo, sorodnice. Moški so prinašali proso na izbrano mesto, ga presejali, čistili in očiščeno proseno

kašo sipali v vreče. Metje je bilo pomembno tudi kot družabni dogodek, pogosto podkrepjen z nagajivostjo.

Na južnem Pohorju so proso omeli, ga presejali z rešetom in vejali v lesenem vejalniku. V času kolin so ga uporabljali za izdelavo kašnatih klobas, v zadnjih letih pa je kašo povsem ali deloma nadomestil riž.

Ponekod so proso čistili v lesenih valjastih stopah, kamor so nasuli zrnje in z lesnim kolom ročno (Vrhnika pri Ložu, Male Vodenice pri Kostanjevici) tolkli po prosu, da se je oluščil ovoj. Drugod so za isto delo uporabljali večje nožne stope (Podlanišče, Cerkljansko).

Prim.: Bogataj 1982; Hazler 2014; Melik 1953; Valenčič 1970b; VSL 1997–1998

7. Skica

